

اصول و مفاهیم دستیابی به اکوتوریسم موفق

سید حامد میر کریمی^{۱*}

Mirkarimi.Hamed@gmail.com

سحر سعیدی^۲

سپیده سعیدی^۳

چکیده

گردشگری، امروزه یکی از مسایل مهم و موثر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. توسعه اکوتوریسم به عنوان یکی از پر جاذبه‌ترین انواع گردشگری علاوه بر پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، آثار محیط زیستی قابل توجهی نیز می‌تواند داشته باشد. این آثار در صورت عدم دقت نظر، عدم تدوین و انجام اقدامات پیشگیرانه در قالب راهبردها، استانداردها و ارزیابی‌های مستمر، پیامدهای تخریبی بسیاری در محیط‌های انسانی و طبیعی خواهند داشت و موجب ناپایداری محیطی و در نهایت ناپایداری اکوتوریسم خواهند شد. در عین حال اکوتوریسم می‌تواند به عنوان ابزاری مناسب در جهت توریسم پایدار نقش جهانی و یا محلی داشته باشد. علی‌رغم آن اکوتوریسم امروزه اغلب به درستی جهت‌دهی نشده و عمدتاً به گونه‌ای تعریف شده است که عملاً از استانداردهای بحث شده در این مقاله برای نیل و موفقیت در فرآیند پایداری فاصله دارد. به عنوان مثال، لزوم مشارکت مردم محلی و حفظ رضایت آن‌ها در انجام فعالیت‌های توریستی از الزامات موثر برای نیل به هدف توریسم پایدار است. همچنین سیاست‌های توریسمی اتخاذ شده باید به کیفیت تجربه‌ی بازدیدکننده و یکپارچگی محل توجه کنند و تنها به بازاریابی و تعداد بالای بازدیدکنندگان توجه نکنند. هدف از ارائه‌ی مقاله‌ی حاضر، توضیح، تفسیر و تفکیک مفاهیم مربوط به توریسم و اکوتوریسم و همچنین ارائه برخی از اصول و خط‌مشی‌های الزامی جهت دستیابی به اکوتوریسم پایدار است.

کلمات کلیدی: پایداری، توریسم، اکوتوریسم، جوامع محلی.

۱- استادیار گروه محیط زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان* (مسئول مکاتبات).

۲- دانش آموخته کارشناسی محیط زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان.

۳- دانشجوی دکتری ارزیابی محیط زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی، گرگان.

مقدمه

تاکید بیش‌تری بر روی مفهوم اکوتوریسم، برخی از اصول و خط‌مشی‌های الزامی جهت موفقیت به دستیابی به اهداف اکوتوریسم ارایه شده است.

مفهوم واژه توریسم

گردشگری معادل فارسی و کاملاً دقیق واژه Tourism در زبان‌های انگلیسی، فرانسه و آلمانی است و گاهی به غلط در زبان فارسی بصورت جهانگردی ترجمه شده است. ریشه این واژه از اصطلاح Tornus یونانی و لاتین گرفته شده که یکی از معانی آن گردش کردن و یا گشتن است و با پسوند Ism یا "گری" بصورت اسم مصدر Tourism یا گردشگری در آمده است (۲).

اصطلاح توریست از قرن نوزدهم معمول شده است. در آن زمان اشراف‌زادگان فرانسه باید برای تکمیل تحصیلات و کسب تجربه‌های لازم زندگی، اقدام به مسافرت می‌نمودند. این جوانان در آن زمان توریست نامیده می‌شدند و بعدها در فرانسه این اصطلاح در مورد کسانی به کار می‌رفت که برای سرگرمی، وقت‌گذرانی و گردش به فرانسه سفر می‌کردند و در گذر زمان با تعمیم بیش‌تر به کسانی اطلاق می‌شد که اصولاً به این منظور به سفر می‌رفتند. کم‌کم کلمه توریست به بعضی زبان‌های دیگر نیز وارد شد و از آن واژه توریسم بوجود آمد. از همان زمان توریسم و توریست به بعضی از مسافرت‌ها و مسافرینی گفته می‌شود که هدف آن‌ها استراحت، گردش، سرگرمی و آشنایی با مردم بود و نه کسب درآمد و اشتغال به کار (۳).

واژه جهانگردی به سبب این که در معنی خود عبور از مرزهای سیاسی و سفر به دیگر کشورها را تداعی می‌کند، نمی‌تواند معنی کامل توریسم را ادا نماید (۴). توریست‌ها به دو گروه توریست‌های خارجی و توریست‌های داخلی تقسیم می‌شوند و بنابراین واژه جهانگرد بیش‌تر در تعریف توریست‌های خارجی کاربرد دارد. در صورتی که توریست‌های داخلی نیز باید در واژه‌گزینی فارسی کلمه توریست گنجانده شود. از این رو

امروزه از برخی نظرها توریسم یک تهدید مهم برای تنوع فرهنگی و زیستی است، اما در برخی از کشورها افزایش اهمیت اقتصادی آن مورد توجه بیش‌تری واقع شده است. با توجه به انبوه رو به ازدیاد گردشگران و سودمندی‌های اقتصادی توریسم، بدیهی است اگر گردشگری به طور صحیح انجام نشود، منجر به خطراتی خصوصاً در مناطق بکر و محیط‌های شکننده خواهد شد و در نهایت منتج به ناپایداری صنعت گردشگری می‌شود.

در عین حال اکوتوریسم به عنوان یکی از پر جاذبه-ترین انواع گردشگری و توریسم، پتانسیل ایجاد اثرات مثبت اجتماعی و محیط زیستی را دارد و بنابراین ممکن است بتواند به عنوان ابزاری برای نیل به پایداری توریسم بکار گرفته شود. اکوتوریسم اغلب نسبت به بخش‌های دیگر صنعت توریسم کاملاً متفاوت عمل می‌کند، زیرا بر اساس مفاهیم توسعه پایدار که عبارتند از: حفاظت از مناطق طبیعی، آموزش بازدیدکنندگان با توجه به توان محیط و منفعت مردمان محلی تعریف شده است (۱ و ۲).

گستره وسیعی از تجار، دولت، سازمان‌های غیردولتی و جوامع محلی در فعالیت‌های توریستی شرکت دارند. اما اکوتوریسم سهم بیش‌تری از جوامع محلی در بازار توریسم را به همراه دارد. با وجود اینکه جهانی شدن، کنترل اقتصاد محلی را به مقدار زیادی دشوار ساخته است، اکوتوریسم تمایل دارد این گرایش را با تعامل بین تجار و جوامع محلی معکوس کند. ایجاد فرصت‌هایی برای مشارکت جوامع روستایی در اکوتوریسم توجه زیادی را به خود معطوف کرده است. در عین حال، مردم محلی باید از تمام عواقب احتمالی توسعه‌ی اکوتوریسم آگاهی پیدا کنند و درخصوص توسعه‌ی گردشگری منطقه موافقت خود را رسماً اعلام کنند (۱). این مقاله مقدمه‌ای کوتاه از توریسم به همراه نگاهی به پیشرفت صنعت توریسم در دهه‌ی اخیر و آنچه که لازم است تا این صنعت در آینده پایدار بماند را ارایه می‌کند. در ادامه با

۳) افرادی که جهت انجام کارهای بازرگانی مسافرت می-کنند.

۴) افرادی که به یک گردش دریایی می‌روند. بر اساس تعریفی از سازمان ملل که بنا بر پیشنهاد کنفرانس بین‌المللی جهانگردی رم ارایه گردیده؛ توریست یا بازدیدکننده موقت کسی است که به منظور تفریح، استراحت، گذران تعطیلات، بازدید از نقاط دیدنی، انجام امور پزشکی، درمانی و معالجه، تجارت، ورزش، زیارت، دیدار از خانواده، مأموریت و شرکت در کنفرانس‌ها به کشوری غیر از کشور خود سفر می‌کند؛ مشروط بر اینکه حداقل مدت اقامت او از ۲۴ ساعت کمتر و از ۳ ماه بیشتر نبوده و کسب شغل و پیشه هم مد نظر نباشد (۶).

اکوتوریسم چیست؟

اکوتوریسم به عنوان شکلی از توریسم طبیعت‌پایه تعریف شده است اما به عنوان یک ابزار توسعه‌ی پایدار نیز مطرح است. واژه‌ی اکوتوریسم از یک طرف به مجموعه‌ای از الگوهای طبیعت‌پایه اشاره می‌کند و از طرف دیگر دارای یک بخش تجاری است. جامعه‌ی بین‌المللی اکوتوریسم (TIES^۱) که قبلاً جامعه‌ی اکوتوریسم (TES^۲) شناخته می‌شد، در سال ۱۹۹۳، تعریف زیر را ارایه کرد: اکوتوریسم یک سفر مسئولانه به مناطق طبیعی است که از محیط زیست حفاظت می‌کند و رفاه جوامع محلی را حفظ می‌کند (۷).

IUCN که اتحادیه جهانی حفاظت نامیده می‌شود، در سال ۱۹۹۶ اکوتوریسم را این چنین تعریف می‌کند: اکوتوریسم یک سفر مسئولانه محیط زیستی و بازدید از مناطق نسبتاً آسیب ندیده به منظور لذت و قدرشناسی از طبیعت است که میزان حفاظت را ارتقا می‌دهد و تاثیر منفی کمی در بازدید از محل دارد و مشارکت سودمند اقتصادی و اجتماعی فعال را برای جوامع محلی فراهم می‌کند (۸).

واژه گردشگر رستار از واژه جهانگرد بوده و گویای اصطلاح توریست است (۵).

تعریف توریست یا گردشگر

در شناخت توریست یا گردشگر تعاریف مختلفی از سوی سازمان‌ها و افراد مختلف ارایه شده است که ذیلاً به بخشی از آن اشاره می‌گردد.

واژه توریسم، به مجموعه مسافرت‌هایی گفته می‌شود که بین مبدأ و مقصد با انگیزه‌های استراحتی، تفریحی، تفرجی، ورزشی، دیداری، تجاری، فرهنگی و یا گذران اوقات فراغت انجام می‌گیرد و در آن شخص توریست در مقصد اشتغال و اقامت دایم ندارد (۲). در سال ۱۹۲۵ کمیته مخصوص آمارگیری مجمع ملل، افراد زیر را توریست شناخت:

(۱) کسانی که برای تفریح و دلایل شخصی با مقاصد پزشکی و درمانی سفر می‌کنند.

(۲) کسانی که برای شرکت در کنفرانس‌ها، نمایشگاه‌ها، مراسمات مذهبی، مسابقات ورزشی و از این قبیل به کشورهای دیگر سفر می‌کنند.

(۳) کسانی که به منظور بازاریابی و امور بازرگانی مسافرت می‌کنند.

(۴) افرادی که با کشتی مسافرت می‌کنند و در بندری در مسیر راه تا ۲۴ ساعت اقامت می‌نمایند (۵).

در سال ۱۹۳۷ نیز کمیته ویژه‌ای در رم جهت بررسی پاره‌ای از مسایل صنعت توریسم تشکیل گردید و تعریفی به این شرح از توریست ارایه داد (۵): «افرادی که در یک دوره ۲۴ ساعته یا بیش‌تر به یک کشور خارجی سفر می‌کنند، توریست خوانده می‌شوند».

این کمیته مسافرت‌های زیر را به عنوان حرکت‌های توریستی به شمار آورد:

(۱) افرادی که جهت خوش گذرانی، دلایل شخصی و یا مسایل بهداشتی به مسافرت می‌روند.

(۲) افرادی که برای شرکت در کنفرانس‌ها مسافرت می-کنند.

۲) کارایی و فواید اجتماعی مناطق تحت حفاظت برای حفاظت بیولوژیکی بلند مدت و تنوع فرهنگی مطرح شود.

۳) نیازهای بزرگ و متوسط مقیاس سرمایه‌گذاران که اغلب افراد بومی نیستند، نسبت به جوامع محلی و انتظارات محلی متوازن شود.

اهداف اکوتوریسم موفق

اهداف اکوتوریسم موفق را می‌توان در مواردی به شرح زیر جای داد (۱۱):

- ۱) همکاری جهت حفظ تنوع زیستی.
- ۲) توجه جهت حفظ رفاه و آموزش مردم محلی به منظور کمک برای نیل به هدف توسعه پایدار.
- ۳) ایجاد تعاملی برای بیان تجربه‌های یادگیری.
- ۴) مدیریت مهارت‌هایی که به طور ویژه بازدیدکنندگان را در حفظ مناطق طبیعی یاری رساند.
- ۵) تشویق به فعالیت‌های مسئولانه در بخش گردشگران و صنعت گردشگری.
- ۶) ارائه خدمات ترجیحاً توسط ساکنان محلی با تمرکز بر مدیریت پایدار منابع تاریخی و طبیعی.
- ۷) ایجاد مشاغل تجاری کوچک مقیاس.
- ۸) به حداقل رساندن میزان مصرف منابع غیرقابل تجدید.
- ۹) تاکید بر همکاری جوامع محلی در بخش تجاری‌سازی.
- ۱۰) بازاریابی ویژه، جهت جذب مسافرانی که به بازدید مناطق طبیعی علاقه‌مندند.

- ۱۱) تدوین سیاست‌های دولتی جهت اخذ وجوه نقدی از توریست‌ها در جهت نیل به اهداف فوق.
- توریسم آمیزه‌ای از فرصت‌ها و تهدیدها برای مناطق حفاظت شده است. در واقع اکوتوریسم موفق در پی افزایش فرصت‌ها و کاهش تهدیدهاست. اگر فرصتی شناخته شود، به سود تبدیل می‌شود و اگر از تهدیدی اجتناب نشود، به هزینه تبدیل خواهد شد. بهره‌مندی اقتصادی و موفقیت اکوتوریسم، در گرو برنامه‌ریزی و کنترل موثر است. شکل‌های ۱ و ۲

توریسم نیز می‌تواند همانند اکوتوریسم در طبیعت انجام شود، اما اکوتوریسم نسبت به توریسم پیوند قوی‌تری با توریسم فرهنگی و روستایی دارد.

در اکوتوریسم هدف، مشاهده و درک عوارض طبیعی و اجزای فرهنگی است در حالی که توریسم بیش‌تر به فعالیت‌های فیزیکی و موقعیت‌های مهیج در محیط‌های طبیعی مرتبط است. از دیدگاه عملکردی، اکوتوریسم در بازار تجاری فردی و یا توریسم کوچک مقیاس بیش‌تر فعالیت دارد.

تلاش برای به رسمیت شناختن صنعت اکوتوریسم در سال ۱۹۹۴ توسط استرالیاپی‌ها انجام شد. برای این منظور برنامه‌ای تدوین شد که در واقع در آن زمان تنها برنامه‌ی اختصاص یافته به اکوتوریسم در جهان بود. در آن برنامه تدوین خط‌مشی‌های بین‌المللی در خصوص اینکه چطور صنعت توریسم مستندسازی شود، جزء برنامه‌های نیازمند اقدام فوری قرار گرفت.

اکوتوریسم به عنوان یک زیرساختار در زمینه‌ی توریسم پایدار مطرح است و در همه‌ی زمینه‌ها تمایل دارد که به توسعه‌ی پایدار برسد. این به این معنی است که برنامه‌ریزی و توسعه‌ی زیر ساختارهای توریسم و عملکردهای بعدی آن و هم‌چنین بازار گردشگری باید روی پایداری معیارهای محیط زیستی، فرهنگی و اجتماعی تمرکز کند (۹).

اصول اکوتوریسم

به دلیل این که اکوتوریسم فقط یک ایده است و نه یک نظام، بسیاری از تجارتهای دولت‌ها، بدون هیچ درکی از اصول پایه، آن را رواج داده‌اند. در این خصوص ایجاد اصول پذیرفته شده ملی و بین‌المللی، خط‌مشی‌ها و روش‌های مستند شده ضروری است و هر یک از سرزمین‌هایی که تحت تاثیر اکوتوریسم قرار گرفته‌اند باید قوانین، خط‌مشی‌ها و اصول بنیادین را به روشی صحیح توسعه دهند، برخی از این اصول عبارتند از (۱۰):

- ۱) با توسعه اکوتوریسم در مناطق محلی، کنترل و نظارت در این مناطق حفظ شود.

فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از اکوتوریسم را نشان می‌دهند (۱۲).

شکل ۲- تهدیدهای اکوتوریسم

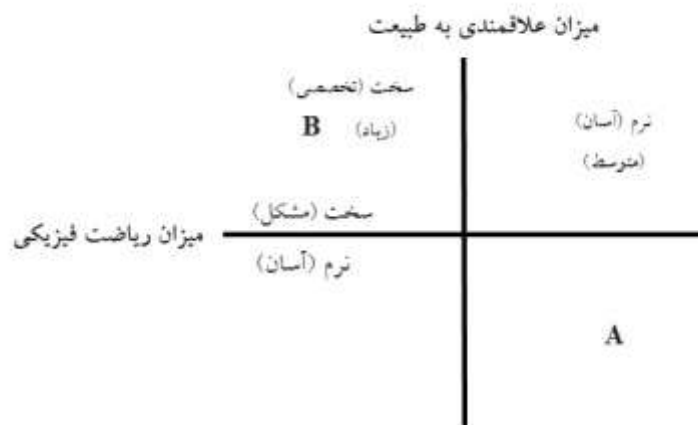

شکل ۱- فرصت‌های اکوتوریسم

انواع اکوتوریسم موفق

سختی اکوتوریسم را در نموداری همانند شکل (۳) منعکس کردند (۱۳).

توریسم را می‌توان از نظر درجه سختی مورد بررسی قرار داد. لیرمن و دارست، از اولین افرادی بودند که به درجه سختی اکوتوریسم توجه کردند. این دو نفر درجه سهولت یا

شکل ۳- ابعاد سخت و نرم اکوتوریسم

استفاده اکوتوریست در نظر گرفته می‌شود و در اکوتوریسم سخت یا تخصصی تعامل بیشتر و مستقیم‌تری بین اکوتوریست و محیط طبیعی برقرار می‌شود و حداقل تسهیلات پشتیبانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. میزان خطرپذیری نیز در نرم یا سخت بودن اکوتوریسم موثر است. توریست‌هایی که

این دو معتقدند که برخی از اکوتوریست‌ها حاضرند سختی و ریاضت بیشتری را برای تجربه مستقیم طبیعت تحمل کنند و لذا در قسمت B قرار می‌گیرند. برخی نیز تلاش چندانی در این زمینه انجام نمی‌دهند و در قسمت A قرار می‌گیرند. در اکوتوریسم نرم یا آسان تسهیلات بیشتری برای

نسبت به محیط زیست داشته و بخش اکوتوریسم بخش محدودی از سفر کلی آن‌ها را تشکیل می‌دهد. اغلب سفرهای اکوتوریستی در فاصله بین این دو طیف قرار دارند (۱۳). در جدول (۱) اکوتوریسم نرم و سخت با هم مقایسه شده‌اند. طبق این طبقه‌بندی به نظر می‌رسد هر چه فعالیت اکوتوریسمی طراحی شده سخت‌تر باشد فعالیت موفق‌تر است.

فعالیت‌های نرم و آسان را انتخاب می‌کنند ماجراجویی کم‌تری داشته و خطرپذیری پایین‌تری دارند. به طور کلی می‌توان چنین نتیجه گرفت که اکوتوریسم سخت مورد استقبال اکوتوریست‌هایی قرار می‌گیرد که در گروه‌های کوچک، سفرهای ویژه‌ای را با محدوده‌ی زمانی طولانی انجام می‌دهند و در طول سفرشان معمولاً به حداقل مورد نیاز از خدمات و امکانات اکتفا می‌کنند. در طرف دیگر، اکوتوریسم نرم شامل گروه‌های وسیع‌تری از اکوتوریست‌ها می‌شود که تعهد کم‌تری

جدول ۱- مقایسه اکوتوریسم نرم و سخت (۱۳)

اکوتوریسم سخت (تخصصی)	اکوتوریسم نرم (آسان)
گروه کوچک	گروه وسیع
سفر مشخص به طبیعت	تجربه مسافرتی متنوع
مواجهه طولانی و عمدی با طبیعت	مواجهه اتفاقی با طبیعت
علاقه و تعهد شدید به طبیعت	علاقه و تعهد متوسط به طبیعت
دیدار از نواحی بکر و دست نخورده	دیدار از نواحی اصلاح شده و مساعدتر
بهره‌گیری از خدمات توریستی محدود	بهره‌گیری از خدمات توریستی فراوان

موفقیت در گرو اکوتوریسم مبتنی بر جامعه

(۳) بخش سوم، سرمایه‌گذاری مشترک بین جامعه یا خانواده با یک شریک خارجی تجاری. جوامع نقشی حیاتی در توسعه اکوتوریسم مناسب در منطقه دارند و مشارکت و همکاری آن‌ها در این فرآیند ضروری است. اثرات سیاسی - اجتماعی و فرهنگی اکوتوریسم، گسترده و شامل اثرات منفی شناخته شده‌ای است که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود (۱۵):

- (۱) از بین رفتن سنت‌های بومی
- (۲) تجاری کردن محصولات فرهنگی بومی
- (۳) تحلیل و از بین رفتن ارزش ذاتی
- (۴) تخریب و تحلیل بنیان خانواده
- (۵) از بین رفتن علاقه به نظارت بر زمین (خصوصاً در

بین جوانان)

اکوتوریسم مبتنی بر جامعه یا CBE^۱ یک پدیده‌ی رو به رشد در کشورهای در حال توسعه است. مفهوم CBE بیان می‌کند که جوامع نقش اساسی در مشارکت و کنترل پروژه‌های اکوتوریسمی دارند و در آن بخش قابل توجهی از سود در داخل جامعه باقی می‌ماند. سه نوع اصلی از سرمایه‌گذاری‌ها در اکوتوریسم مبتنی بر جامعه شناسایی شده است (۱۴):

- (۱) بهترین مدل بیان می‌کند که جامعه خودش سرمایه را مدیریت کند. تمام اعضای جوامع با استفاده از یک سیستم چرخشی استخدام شده و سودها به پروژه‌های جمعی اختصاص یافته‌اند.
- (۲) بخش دوم، سرمایه‌گذاری در اکوتوریسم مبتنی بر جامعه، خانواده یا گروه‌های خلاق در جامعه.

موفقیت اکوتوریسم و نقش دولت‌های ملی و محلی

دولت‌ها نقش مهمی در توسعه اکوتوریسم ایفا می‌کنند ولی نقش آن‌ها پیچیده است و باید توسط سازمان‌های مختلف توضیح داده شود. همان‌طور که قبلاً اشاره گردید اولین طرح ملی اکوتوریسم در جهان، توسط دولت استرالیا در سال ۱۹۹۴ ارائه شد. دولت برزیل نیز خط مشی‌هایی برای سیاست ملی اکوتوریسم منتشر کرده است و یک ارزیابی مقایسه‌ای در خصوص عملکرد اکوتوریسم در کشور صورت داده است. این برنامه‌ها روی توسعه زیرساخت‌های توریسم و توانمندی‌های توسعه توریسم در مناطق طبیعی با سطح بالایی از مشارکت مردم روستایی تمرکز کرده‌اند. کمیته‌های تشکیل شده در استرالیا و برزیل به این نتیجه رسیده‌اند که موفقیت اقتصاد توریسمی و اکوتوریسمی بستگی به سلامت و پایداری اکوسیستم‌های طبیعی دارد.

اکوتوریسم و سازمان‌های غیردولتی

سازمان‌های غیر دولتی (NGO)ها، در توسعه اکوتوریسم از قبیل: حفاظت از تنوع زیستی و محیط زیست و توسعه پایدار برای افراد بومی نقش اساسی دارند. (NGO)ها از طریق ایجاد برنامه‌های متنوع مانند تحقیق درباره‌ی بهترین عملکردها، راهنمایی دادن، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و ملاقات با سهام‌داران، توسعه جوامع، مدیریت مناطق تحت حفاظت و حفاظت هدفمند، برای بخش خصوصی شریک ایده‌آلی به حساب می‌آیند (۹).

راهنمای پیشنهادی برای اجرا و مستندسازی

اکوتوریسم موفق

موارد زیر به عنوان راهنمای اجرا و مستندسازی فعالیت‌های مرتبط به اکوتوریسم پیشنهاد می‌شود (۱۶):
 (۱) کم کردن اثرات منفی اکوتوریسم روی طبیعت و فرهنگ که به نوبه خود می‌تواند به اهداف و مقصود نهایی آسیب برساند.

(۶) اختلاف و نزاع بین افرادی که از اکوتوریسم سود اقتصادی می‌برند و افرادی که سود نمی‌برند

(۷) جرم و جنایت، فحشاء، قمار و مواد مخدر

بسیاری از محققان با این موضوع موافقت می‌کنند که بسیاری از این مشکلات اجتماعی مردم در مناطق اکوتوریستی با دادن اطلاعات اولیه به جوامع، جلب رضایت افراد در رابطه با هر یک از پروژه‌های اکوتوریسمی موجود در منطقه و مشارکت افراد در توسعه توریسم، قابل پیشگیری و مدیریت هستند. اگر اکوتوریسم بخواهد به عنوان یکی از اشکال قابل دوام توسعه پایدار به حیات خود ادامه دهد، می‌بایست بخش خصوصی، دولت‌ها و تمام NGOها همگی برای اینکه جوامع محلی در فرآیند توسعه نقش داشته باشند، تلاش کنند.

اکوتوریسم به عنوان ابزاری که جوامع می‌توانند در راستای آن استانداردهای زندگی‌شان را بدون بهره‌برداری از منابع طبیعی یا تخریب فرهنگی ارتقا دهند، یک مفهوم کلیدی است ولی شرایط کنونی جوامع نشان می‌دهد که اکوتوریسم در مسیر درست خود در راستای سودمندی برای جوامع بومی حرکت نکرده است. اغلب افراد بومی توسط دولت‌های ملی در حاشیه قرار گرفته‌اند و حق و حقوقی در ارتباط با زمین‌ها ندارند و همچنین در رابطه با توسعه در سرزمین مادری آن‌ها نظارت خاصی صورت نگرفته است. علاوه بر این آن‌ها ممکن است تحت تاثیر برخی از فشارها، عقاید مذهبی، اجتماعی و فنی خودشان را تغییر دهند تا با بازار اقتصادی هم‌خوانی و تطبیق پیدا کنند. تجارت‌های توریستی اغلب از منابع محلی با سود اقتصادی کم برای جوامع بومی استفاده کرده‌اند و اگر افراد بومی را در صنعت توریسم شرکت دادند، به عنوان کارگری با مزد پایین بوده است. این مشکل امروزه ادامه پیدا کرده و در اغلب موارد باعث ایجاد بی‌اعتمادی نسبی افراد بومی نسبت به توریسم شده است و دلایل کمی برای درک قابلیت‌های بالقوه توریسم در آن‌ها وجود دارد، بنابراین لازم است قبل از این که پروژه‌های توریسمی به مرحله اجرا برسد در مورد نقش و مشارکت جوامع بومی و محلی، برنامه‌ریزی اصولی صورت بگیرد (۱۵).

سازمان‌های دولتی

دانشگاه‌ها یک نقش اساسی در توسعه اکوتوریسم از طریق ارائه حمایت‌های فنی هم به شکل علمی و هم بر مبنای بهترین مطالعات صورت گرفته، دارند (۹).

سازمان‌های غیردولتی

سازمان‌های غیر دولتی نقش مهمی در توسعه ظرفیت اکوتوریسم در سراسر جهان ایفا می‌کنند. برخی از پروژه‌های تحت بررسی NGOها شامل موارد زیر می‌شوند:

(۱) آموزش و ایجاد ابتکار و نوآوری خصوصاً برای جوامع که شامل ارائه خط مشی‌ها و توسعه سرمایه‌های کوچک می‌شود.

(۲) انتشار استانداردها و دستورالعمل‌هایی جهت توسعه استانداردهای تجاری از طریق جلسه با سهام داران و عموم افراد (۹).

تعداد گردشگران و تقاضای گردشگری آن‌ها

تاکنون هیچ مطالعه‌ی دقیقی برای تخمین این که چه تعداد گردشگر طبیعتاً حقیقتاً علاقه‌مند به سفر بر مبنای الگوهای گردشگری شده‌اند صورت نگرفته است. علاوه بر آن نیاز و تقاضای دسته‌های مختلف گردشگران نیاز به پژوهش جداگانه‌ای دارد. اکوتوریسم در بیش تر موارد تحت عنوان توریسم طبیعت مورد بررسی قرار گرفته است که این منجر به فرضیه‌های غلطی درباره‌ی میزان درآمد حاصل از گردشگری شده‌است.

توان‌مندی‌های اکوتوریسمی کشور و امکان توسعه آن

تاکنون هیچ مطالعه‌ی دقیقی برای شناسایی و معرفی توان‌مندی‌های موجود اکوتوریسمی کشور صورت نپذیرفته است. تخمین این که چه تعداد منبع تفریحی و با چه ظرفیتی از جذب اکوتوریست در کشور موجود است، صورت نگرفته است. در همین راستا و به دلیل عدم اطلاعات پایه‌ای مورد نیاز، ظرفیت امکان توسعه توان اکوریسمی به درستی قابل پیش-بینی نیست.

(۲) آموزش به مسافران درباره‌ی اهمیت حفاظت از مناطق طبیعی و تحت حفاظت.

(۳) بیان اهمیت تجارت مسئولانه به صورت مشارکتی با منابع محلی و مردم، برای دیدن نیازهای محلی و حفظ منافع حفاظتی.

(۴) تخصیص بودجه مستقیم برای مدیریت و حفاظت از مناطق طبیعی و تحت حفاظت.

(۵) تاکید بر اهمیت نیاز برای پهنه‌بندی مناطق گردشگری و ایجاد برنامه‌ی مدیریت گردشگران برای مناطق طبیعی.

(۶) تاکید بر استفاده از مبنای اجتماعی و مطالعات پایه‌ی محیطی در کنار برنامه‌های بلند مدت کنترل برای ارزیابی و کاهش اثرات.

(۷) تلاش برای حداکثر کردن سود اقتصادی برای کشور میزبان، تجار و جوامع محلی، خصوصاً برای افرادی که در داخل و یا مجاور مناطق تحت حفاظت و طبیعی زندگی می‌کنند.

(۸) تلاش برای اطمینان بخشیدن به این که توسعه‌ی توریسم، منجر به افزایش محدودیت‌های اجتماعی و محیطی ساکنان محلی نمی‌شود.

(۹) اعتماد به زیر ساختارهایی که با یک نظم مشخص در محیط زیست توسعه یافتند و کاهش استفاده از سوخت-های فسیلی، حفاظت از جوامع گیاهی، حیات وحش بومی و حفاظت و توجه ویژه به ارزش‌های بصری طبیعی و ادغام آن‌ها با دیگر ارزش‌های محیط طبیعی و فرهنگی.

توسعه ظرفیت برای اکوتوریسم موفق

در زیر به نقش برخی از عوامل موثر در توسعه ظرفیت اکوتوریسم موفق اشاره می‌شود:

تحقیق درباره جامعه

تحقیق برای کم کردن اثرات اکوتوریسم روی مناطق طبیعی و ایجاد توانمندی‌های فنی برای مدیریت و بهبود کیفیت اکوتوریسم ضروری است.

مدیریت برنامه‌های اجرایی اکوتوریسم موفق

جهت مدیریت برنامه‌هایی اجرایی در راستای دستیابی به اکوتوریسم موفق ۴ راهکار به شرح ذیل ارائه می‌شود:

- (۱) آموزش کارگشایان جوان در سراسر جهان جهت مشارکت در مدیریت مسئولانه کسب و کارها.
- (۲) کار کردن با دولت‌ها و آژانس‌های بین‌المللی برای توسعه سیاست‌های پایدار اکوتوریسمی.
- (۳) کار کردن با آژانس‌های مناطق تحت حفاظت برای گسترش ظرفیت مدیریت بازدیدکنندگان.
- (۴) ارائه بیانات جوامع مانند افراد بومی که از کمبود حقوق اجتماعی و سیاسی رنج می‌برند، در بحث‌های سیاسی (۹).

بهبود وضعیت خدمات توریسم

با توجه به نتایج مطالعات مختلف راهکارهای زیر به منظور بهبود وضعیت خدمات توریسم و رشد اقتصادی ارائه می‌شود:

- (۱) افزایش سرمایه‌گذاری در توسعه صنعت توریسم و توجه بیش‌تر به جاذبه‌های گردشگری جهت افزایش بیش‌تر رشد اقتصادی کشورها.
- (۲) استفاده از مزایای صنعت توریسم در زمینه فرهنگی و اقتصادی با ایجاد فرصت برای نزدیکی بیش‌تر کشورها به یکدیگر.
- (۳) سیاست‌گذاری در جهت گسترش تجارت و کاهش قیمت خدمات گردشگری به منظور جذب توریسم.
- (۴) توجه به زیرساخت‌ها و امکانات لازم برای توسعهی اکوتوریسم.
- (۵) برگزاری اجلاس منطقه‌ای و بین‌المللی برای توریسم و رفع مشکلات آن (۴، ۱۷ و ۱۸).

بحث و نتیجه‌گیری

طی سال‌های گذشته، مفهوم اکوتوریسم در جهان به عنوان یک ابزار مهم برای حفاظت ارتقا یافته و در موارد خاص کیفیت زندگی مردم محلی را بهبود بخشیده است. توسعهی

اکوتوریسم به عنوان ابزاری نه تنها و صرفاً برای پایداری توریسم و اکوتوریسم بلکه، در جهت توسعه پایدار جهانی یک وظیفه و مسئولیت دشوار است که متأسفانه اغلب به درستی جهت‌دهی نشده و به گونه‌ای بیان شده که از استانداردهای بحث شده در این مقاله دور است. اکوتوریسم برای تبدیل شدن به یک ابزار توسعه پایدار جهانی، نیازمند تحقیقی گسترده در خصوص برنامه‌ریزی مقاصد اکوتوریسم، مدیریت طولانی مدت آن‌ها و بودجه کافی دولتی است. بودجه اختصاص یافته، باید نقش مهم حفاظت از منطقه را هم از نظر فرهنگی و هم محیط زیستی برای توسعه اکوتوریسم در نظر بگیرد. ورودی و یا مالیات‌هایی باید برای حفاظت از منابع و مدیریت بازدیدکنندگان در نظر گرفته شود. لازم به ذکر است که اگر در یک منطقه‌ی تحت حفاظت، ازدحام جمعیت، اثرات محیط زیستی، یکپارچگی فرهنگی و زیستی به درستی مدیریت نشود، اکوتوریسم در دراز مدت موفق نخواهد بود. به عبارت دیگر، اکنون زمان آن فرارسیده که سیاست‌های بهتری را پایه‌گذاری کنیم تا سودهای حاصل از انواع توریسم را جهت برنامه‌ریزی و مدیریت بهتر برنامه‌های گردشگری پایدار بکار ببریم. کارگزاران فعالیت‌های توریسمی لازم است، جهت برنامه‌ریزی اقتصاد ملی با دیگر کارگزاران در ارتباط باشند. سیاست‌های توریسم باید به کیفیت تجربه‌ی بازدیدکننده و یکپارچگی محل توجه کنند و تنها به بازاریابی و تعداد بالای بازدیدکنندگان توجه نداشته باشند. حفاظت از جوامع گیاهی و حیات وحش بومی و حفاظت و توجه ویژه به ارزش‌های بصری طبیعی و ادغام آن‌ها با دیگر ارزش‌های محیط طبیعی و فرهنگی ضروری است. جهت تعیین این که چه نوع توسعه توریسم از نظر اقتصادی و اجتماعی برای کشور سودمند است شاخص‌های اقتصادی جدیدی لازم به تدوین است و سیاست‌های محیط زیستی نیز باید در راستای برنامه‌ریزی و آمایش کاربری‌ها وارد شوند. استفاده از تحقیق و ابزارهای فناوری مانند سیستم اطلاعات جغرافیایی و شبیه‌سازی ماهواره‌ها، شناسایی، ایجاد، طرح‌ریزی، برنامه‌ریزی و طراحی زون‌های توریستی مناسب را آسان‌تر خواهد کرد. این‌ها همان اقداماتی

- هستند که مدیریت توریسم را در جهت پایداری و موفقیت سوق می‌دهند. از طرف دیگر مشارکت جوامع و تخصیص سود حاصل از اکوتوریسم باید از آغاز در تمامی پروژه‌ها الزامی باشد. گرچه دستیابی به اکوتوریسم صحیح ممکن است دشوار باشد اما، ناممکن نیست. مشابه دیگر انواع توسعه، اکوتوریسم موقعیت‌هایی را پیشنهاد می‌دهد ولی هرگز نمی‌تواند یک راه‌حل کلی ارائه دهد. این راه‌حل‌ها باید برخاسته از تمامی مشارکت کنندگان باشد تا به نتایج پایدار دست یابد.
- با توجه به تحول و گسترش ارتباطات، افزایش درآمد، شکل‌گیری قوانین جدید کار و افزایش اوقات فراغت و افزایش انگیزه‌های سفر، گردشگری در جهان معاصر با رونق شگرف به یکی از عناصر و حلقه‌های عمده ساختار اقتصاد جهانی تبدیل شده است (۱۹). کشورهای مختلف در عرصه رقابت بین‌المللی و در برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای راهبردهایی را برای بهره‌گیری مطلوب از توان‌های بالقوه خود در این زمینه مورد توجه قرار داده‌اند. ایران نیز به دلیل دارا بودن زمینه‌های تاریخی و جغرافیایی مناسب از جمله کشورهای است که از نظر وجود جاذبه در این زمینه، استعداد بالقوه فراوانی دارد. با توجه به این که صنعت گردشگری پس از صنعت خودرو و نفت، سومین صنعت پردرآمد جهان است و ما در این صنعت به لحاظ پتانسیل، جزء ۱۰ کشور اول دنیا هستیم (۲۰)، بنابراین با شناسایی ظرفیت‌های درآمدزایی این صنعت و سرمایه‌گذاری روی زیرساخت‌های گردشگری می‌توان فرصت‌های شغلی گسترده‌تری ایجاد کرده و از نظر اقتصادی نیز درآمد وافر فراهم آورد.
- منابع**
۱. هوشمند، محمد؛ مصطفوی، سید مهدی؛ احمدی شادمهری؛ محمد طاهر و محقق، اکرم. ۱۳۹۲. بررسی تأثیر گردشگری بر کاهش فقر در کشورهای منتخب در حال توسعه. مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۲، شماره ۴، صص. ۲۸-۱۱.
 ۲. رهنمایی، محمد تقی. ۱۳۷۹. طرح جامع گردشگری استان اردبیل. ۱۵۵ ص.
 ۳. بدری، علی؛ طیبی، صدر اله. ۱۳۹۱. بررسی عوامل مؤثر بر هزینه‌های گردشگری مذهبی مطالعه‌ی موردی: شهر مشهد مقدس. مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری. شماره ۱، صص: ۱۷۷-۱۵۳.
 ۴. اربابیان، شیرین؛ رأفت، بتول و اشرفیان‌پور، مریم. ۱۳۹۲. بررسی رابطه توریسم بین‌الملل و رشد اقتصادی (مطالعه موردی: کشورهای منتخب عضو سازمان کنفرانس اسلامی). مجله پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، دوره ۴، شماره ۱۳، صص: ۹۷-۱۱۶.
 ۵. فیض بخش، هوشنگ. ۱۳۹۱. صنعت توریسم در ایران و جهان. انتشارات مدرسه عالی خدمات جهانگردی و اطلاعات. ۲۶۸ ص.
 ۶. رضوانی، علی اصغر. ۱۳۸۶. جغرافیا و صنعت توریسم. انتشارات دانشگاه پیام نور. ۲۲۶ ص.
 7. The International Ecotourism Society, 1993. Ecotourism Guidelines for Nature Tour Operators, the International Ecotourism Society, Burlington, VT, USA.
 8. IUCN.1996. Guidelines for protected area management categories CNPPA with the assistance of WCMC. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
 9. Wood, M. E. 2002. Ecotourism: Principles, Practices and for Sustainability. Pub: UNEP. 64 pp.
 ۱۰. حاجی نژاد، علی و یاری، منیر. ۱۳۹۲. برنامه‌ریزی راهبردی اکوتوریسم با استفاده از مدل ترکیبی Topsis - SWOT موردی: پارک جنگلی بلوران کوه‌دشت. مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری. دوره ۱۱، شماره ۳۲، صص: ۱۹۱-۱۷۷.
 11. Steck, B., Strasdas, W. and Gustedt, E. 1999. Tourism in Technical: A guide to

۲۰. محمودی، عبدالصمد. ۱۳۹۲. صنعت توریسم و چهره مدنی فرهنگ. نشریه توریسم، شماره ۴۲، ص. ۵۹.

the Conception, Planning and Project Accompanying Measures in Regional Rural Development and Nature Conservation, Deutsche Gesellschaft for Technische Zusammenarbit (GTZ), Eschborn, Germany.

۱۲. رنجبر، محسن. ۱۳۸۷. مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت اکوتوریسم. نشر آییژ، ۱۶۰ ص.

۱۳. زاهدی، شمس‌السادات. ۱۳۸۵. مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار: با تاکید بر محیط‌زیست. انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی. ۲۱۵ ص.

14. Wesche, R. and Drumm, A. 1993. Defending the rain forest, Accion Amazonia, Quito, Ecuador.

15. Nhvenegard, C. 1994. Ecotourism. Journal of Tourism studies, Vol, 15. PP: 32-39.

16. Grant, J. and Allcock, A. 1998. National planning limitations, objectives and lessons: The development of Australia's National Ecotourism Strategy. In: lindberg, K. Epler Wood, M and Engeldrum, D. (eds.), Ecotourism: A guide for planners and managers Vol. 2, The International Ecotourism Society, Burlington. VT, USA.

۱۷. فتاح‌پور، داراب. ۱۳۹۰. تحلیلی بر جایگاه اکوتوریسم در توسعه پویا و پایدار نواحی غربی کشور. فصلنامه سپهر، دوره ۲۲، شماره ۸۵، صص. ۴۷-۵۱.

۱۸. ملا، لیلیا. ۱۳۸۹. اکوتوریسم در ایران، نیازمند مدیریت صحیح. ماهنامه ایرانا، شماره ۳۰، صص. ۱۷-۱۴.

۱۹. شادمان فخرآبادی، اعظم؛ شادمان فخرآبادی، روح‌اله. ۱۳۹۲. بررسی رابطه ی صنعت گردشگری (توریسم) و افزایش احساس امنیت (گردشگران) در ایران. فصلنامه انتظام اجتماعی، سال پنجم، شماره ۳، صص. ۱۸۶-۱۷۱.